

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

MEI
1953

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

26e JAARGANG
N° 5

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 6¹, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

MEDEDELINGEN UIT DE VERENIGING

Het bestuur van de vereniging „Oud-Utrecht” nodigt de leden met hun dames uit tot deelneming aan een tweetal excursies.

De eerste wordt gehouden op *Dinsdagavond 12 Mei om half acht* en wel naar de *Domtoren*.

Zoals men weet, worden ieder jaar in de maand Mei op Dinsdag en Donderdag de klokken van de Domtoren bespeeld. Er zal dus gelegenheid zijn om tijdens de beklimming van de toren het carillonspel te beluisteren.

De leden worden uitgenodigd zich op het hierboven aangegeven tijdstip te verzamelen in het gebouw naast de Domtoren.

De kosten bedragen 10 cent per persoon.

De tweede excursie zal plaats vinden op *Zaterdag 23 Mei om half drie* naar de gebouwen van de *Ridderlijke Duitse Orde, balije van Utrecht* (Nieuwe Gracht 9) en van de *Souvereine Orde van Malta* (Nwe Gracht 14).

Verzamelen om half drie in de Hofpoort, Nieuwe Gracht 9 (Runnebaan).

Tevens kunnen wij mededelen, dat in het zomerseizoen niet één maar twee excursies door de vereniging worden georganiseerd. Op *Zaterdag 13 Juni* zal de vereniging naar Amerongen gaan, terwijl op een nader te bepalen datum in September een bezoek aan Vianen wordt gebracht.

Namens het bestuur:

Ir J. D. M. BARDET, *voorzitter*

Mr N. B. TEN BOKKEL HUININK, *secretaris*
(Nieuwe Gracht 133, Utrecht)

DE MALTEZER-RIDDERS

De Maltezer-orde is een der half-geestelijke, half-militaire ridderorden tijdens de kruistochten ontstaan ter verdediging van het H. Land tegen de Mohammedanen en ter verpleging van kruisvaarders en pelgrims. Naar het St. Janshospitaal bij Jerusaleem werden de leden oorspronkelijk *Hospitaal-ridders* of *St. Jans-ridders* (*Johanniters*) genoemd. In 1130 door paus Innocentius II goedgekeurd, groeide de Orde snel tot een machtige organisatie met rijke bezittingen. Toen aan het einde der 13de eeuw het H. Land voor de Kruisvaarders verloren gegaan was, veroverden de Ridders het eiland Rhodus in 1310 op de Saracenen. Van dien tijd af dagteekent de soevereiniteit der Orde en de nieuwe naam *Ridders van Rhodus*. Uit de orde der hospitaalridders was een soevereine, autocratische Republiek gegroeid, die een plaats innam onder de Staten van Europa en waarvan de gekozen Grootmeester als staatshoofd den titel van Souverein Vorst droeg. Nog getuigen op Rhodus tal van bouwwerken van de heerschappij der Orde, die daar tot 1523 geresideerd heeft. In dat jaar heeft zij het eiland na hardnekkige verdediging aan de Turken moeten prijsgeven.

Maar in 1530 stond Karel V het eiland Malta in soverein bezit aan de Ridders af, sedertdien gewoonlijk *Maltezer-ridders* genoemd.

De Fransche Revolutie beteekende het verlies van Malta. Een vloot onder generaal Bonaparte veroverde het onneembaar geachte, maar door den toenmaligen grootmeester slap verdedigde eiland in 1798. Al bepaalde de Vrede van Amiens (1802), dat Malta aan de Orde zou worden teruggegeven, Engeland, dat het eiland ondertusschen had veroverd, weigerde het af te staan en bezit het heden nog. De soevereiniteit der Orde bleef echter gehandhaafd en werd opnieuw door het Congres van Weenen (1815) erkend. Thans zetelt de Vorst-Grootmeester in het paleis der Orde op den Aventijn te Rome.

De Orde was naar de nationaliteiten verdeeld in 8 provinciën, onderverdeeld in groot-prioraten en balijen. Deze laatste bestonden weer uit commanderijen. De leden zelf waren Ridders, belast met de verdediging van het christendom tegen de Mohammedanen, later de Turken; verder priesters en broeders, aan wie de geestelijke en materiële zorg voor zieken en gasten was opgedragen.

De balije Nederland behoorde in de organisatie der Orde tot Duitschland, met name tot het groot-prioraat Heitersheim. Aan haar hoofd stond een landcommandeur, die te Utrecht zetelde. De oorspronkelijke plaats van het utrechtische, aan St. Catharina gewijde klooster en hospitaal was het tegenwoordige Vredenburg (vandaar nog: Catharijnebrug en -singel en vroeger de St. Catharijnepoort). Van de 13de eeuw tot 1529 zijn de Maltezers daar gevestigd gebleven. Toen Karel V in laatstgenoemd jaar daar ter plaatse zijn vesting Vredenburg wilde bouwen, kregen de Ridders in ruil het bescheiden Karmelietenklooster aan de Lange Nieuwstraat, dat zij nu gingen vergrooten en voltooiën. Vandaar kennen wij nu nog de St. Catharijnekerk en het St. Catharijneconvent aldaar en het van de Nieuwegracht door een poort toegankelijke St. Catharijnehospitaal.

Onder den landcommandeur van Utrecht stonden de commandeurs van Haarlem, Oudewater, Waarder, Montfoort, Harmelen, Buren, Harderwijk, 's Heerenloo, Ingen, Middelburg, Wemeldingen, Kerkwerpe en Sneek. (Men vindt ook afwijkende opgaven).

Na de afzwering van Philips II in 1581 werden de geestelijke instellingen door de Staten der Provinciën, waarop de soevereiniteit hier te lande was overgegaan, opgeheven en haar goederen verbeurd verklaard. Dit lot trof ook de stichting der Maltezers en ondanks alle protesten en de pogingen van prins Maurits en de Staten-Generaal (1603 en later) bleven de Staten van Utrecht de rijke bezittingen der Ridders onder zich houden.

Elders bleef de Souvereine Orde bestaan en haar taak vervullen of kreeg zij in den loop der tijden haar verloren bezittingen terug.

De aldus verbroken betrekkingen tusschen Nederland en de Orde van Malta werden hersteld bij besluit van den Vorst-Grootmeester van 20 Januari 1911. Op

3 Augustus d.a.v. heeft het herstel der Orde in Nederland met grooten luister plaats gehad in dezelfde St. Catharijnekerk, die zij drie eeuwen tevoren had moeten verlaten. Terstond vatte de Orde haar vredes- en oorlogstaak op: de verpleging door de stichting van vrijbedden in ziekenhuizen en noodhospitalen in oorlogsjaren, reeds tijdens de mobilisatie van 1914—1918¹⁾

In 1920 vestigde de herstelde Souvereine Orde van Malta in Nederland zich in het voormalig patriciërshuis Nieuwegracht 14, door architect Eduard Cuypers verbouwd.

In de Ridderzaal ziet men het geschilderd portret van den Vorst-Grootmeester en de wapens van die nederlandsche katholieke adellijke geslachten, waarvan de leden Maltezer-ridders zijn. De kapittelzaal is eveneens met portretten en wapens opgesierd. Boven den ingang van het gebouw prijkt het wapen der Orde: een zilveren kruis op een rood veld. De koningskroon daarboven getuigt van haar soevereiniteit.

In 1939 adopteerden de Maltezer-ridders de in 1936 gestichte en drie jaren later ook in Nederland gevestigde Congregatie der Medische Missiezusters en gaven het gebouw aan de Nieuwegracht aan deze moderne stichting in gebruik, waarmee zij bewezen de teekenen des tijds te verstaan.

LITTERATUUR:

- P. Q. Brondgeest. Bijdragen tot de geschiedenis van het gasthuis, het klooster en de balije van St. Catharina der Johanniterridders te Utrecht, Hilversum 1901.
- J. de Hullu en S. A. Waller Zeper. Catalogus van de archieven der kleine kapittelen en kloosters. Utr. 1905, blz. 53 e.v.
- E. Wiersum en A. le Cosquino de Bussy, Visitatie-verslagen van de Johanniterkloosters in Nederland, in: Bijdr. en Meded. Histor. Genootsch. XLVIII, blz. 146—340.
- E. B. F. F. Wittert van Hoogland. Nederlansche balije der Souvereine Orde van Malta. Z. pl. 1921.
- E. A. van Beresteyn. Geschiedenis der Johanniter-Orde in Nederland tot 1795, s-Gravenh. 1934.

¹⁾ Men verwarre de Nederlandsche Maltezer-ridders niet met de in 1909 in het leven geroepen „Commenderij Nederland der Johanniterorde”. Deze, die ziekenhuizen exploiteert te Bennekom en Amerongen, behoort tot de in 1852 weer opgerichte protestantsche balije Brandenburg, welke niet meer onderhorig was aan den grootmeester op Malta en in geen enkel verband stond met de nederlandsche balije, die onder het steeds katholiek en onder Malta gebleven prioraat Heitersheim is blijven ressorteeren.

DE RIDDERLIJKE DUITSCHE ORDE

Eenzelfde taak als de Maltezerorde had de in 1190 in Palestina ontstane Ridderlijke Duitse Orde. Na het verlies van het H. Land vestigde zij zich in Europa. Aan het hoofd stond de duitse Hoogmeester, onder hem ressorteerden de Landmeesters der verschillende landen. In een land konden onderscheidene balijen ontstaan, bestuurd door een balijer of landscommandeur. De balije zelf bestond uit commanderijen, d.w.z. uit kloosters of huizen onder een landcommandeur.

De Utrechtsche Balije dateert van omstreeks 1231. In dat jaar schonk Sweder van Dingede, heer van Ringelberg en zijn echtgenoot aan de Duitse Orde een huis en hofstede buiten de stadsmuren van Utrecht aan den tegenwoordigen Tolsteegsingel. Daar werd een aan de H. Maagd gewijd convent gebouwd, waarvan de ridder Antonius van Prentnagen de eerste commandeur werd. Onder de utrechtsche balije stonden op den duur de commanderijen o.a. van Dieren, Schel-

luinen, Maassluis, Schoten, Middelburg, Tiel, Leiden, Doesburg, Rhenen en Schoonhoven.

Bij de belegering van Utrecht in 1345 door graaf Willem IV van Holland ging het deutsche Huis aan den Tolsteegsingel in vlammen op. In plaats daarvan werd in 1347 een nieuw gebouw opgetrokken binnen de stadsmuren aan den Springweg, toenmaals een der drukste en belangrijkste verkeerswegen der stad.

Bij de Hervorming viel het kloosterlijk karakter van de stichting weg, maar de balije bleef bestaan en haar bezittingen behouden. De gebouwen werden nog slechts gebruikt voor ontvangsten door Stad of Staten van hooge gasten. In 1806 noodzaakte Lodewijk Napoleon de Orde ze af te staan, om ze als militair hospitaal in te richten, wat ze tot in onze dagen gebleven zijn.

(Voor verdere bijzonderheden over het Deutsche Huis aan den Springweg, zie Maandblad Oud-Utrecht 1934, blz. 74—77).

Wat de Hervorming niet gedaan had, deed Napoleon: in 1811 werd de Duitse Orde, evenals de utrechtische kapittelen opgeheven. Zij wist echter de uitvoering van het vonnis op de lange baan te schuiven tot den val van het fransche keizerrijk. Bij de wet van 8 Augustus 1815 werd de Orde hersteld. Wat sedertdien haar werkzaamheden zijn, ontgaat een buitenstaander.

Thans is de zetel der Orde gevestigd in een gebouw, gelegen in de Hofpoort aan de Nieuwegracht (nr. 9), op de plaats ongeveer van de kerk der vroegere St. Paulusabdij, waarvan voor eenige jaren merkwaardige fundamenten in de kelders zijn teruggevonden (zie Maandblad 1949, blz. 89).

In het gebouw bevinden zich een belangwekkend archief en andere op de Orde betrekking hebbende zaken, benevens een interessante, tot op onze dagen bijgehouden reeks geschilderde portretten der landcommandeurs.

LITTERATUUR:

- J. W. d'Ablaing van Giessenburg, De Deutsche Orde. 's-Gravenh. 1857. J. J. de Geer van Oudegein. Archieven der Ridderlijke Deutsche Orde, balie van Utrecht, 2 dln. Utr. 1871.
- S. Muller Fz. De Deutsche Orde, balie van Utrecht, in: Eigen Haard, 1879, 490—494.
- J. de Hullu en S. A. Waller Zeger. Catalogus van de archieven der kleine kapittelen en kloosters. Utr. 1905, bz. 37 e.v.
- R. van Lutterveld. De portretten der Landcommandeurs van de balie van Utrecht, in: Oudheidkundig Jaarboek 1946, blz. 33—40.

v. C.

KIJKERS DIE NIET KONDEN ZIEN.

Bij decreet van den 8sten October 1807 bepaalde koning Lodewijk Napoleon, dat voortaan om de twee jaar eene openbare tentoonstelling „van alle objecten van manufacturen en fabrieken, mitsgaders voortbrengselen van den vaderlandschen grond” zou worden gehouden. Allereerst was ze bedoeld, om de Hollanders met de voortbrengselen hunner eigen industrie vertrouwd te maken en om de fabrikanten te leeren zoo goed als geheel in de behoeften van eigen land te voorzien en hunne productie daarnaar te regelen.

Aan de tentoonstelling werd een nationale markt verbonden, waar werden „toegelaten de kooplieden, fabrikanten en kunstenaars welke eenige goederen op de publieke tentoonstelling hebben gebracht, en dat wel van allerhande soorten van goederen en nationale kunstwerken, eetwaren alleen uitgezonderd.”

De eerste tentoonstelling met markt vond in de lente van 1808 te Utrecht, de tweede reeds in den nazomer van 1809 te Amsterdam plaats¹⁾.

Aan de Amsterdamsche tentoonstelling werd o.a. deelgenomen door Sieds Johannes Rienks²⁾, een toen 39-jarigen landbouwer-instrumentmaker te Hallum in

Friesland, die wegens de inzending van „drie welgemaakte telescopen, alsmede een microscoop, als een Gregoriaansch teleskoop werkend”, met een zilveren medaille werd onderscheiden.

Rienks was een leerling van Arjen Roelofs³⁾ in het aangrenzende dorp Heijum, eveneens een landbouwer, die, zonder zijn boerenbedrijf te verwaarloozen, door eigen studie een meer dan gewone natuurkundige kennis had weten te verwerven. Ook had Rienks gedurende negen maanden in de destijds bekende instrumenten-fabriek van Onder de Wijngaart Canzius te Delft gewerkt, waar hij echter weinig of geen nieuws had kunnen leeren.

Zeer waarschijnlijk kwam zijn werk door de Amsterdamsche inzending meer in de algemeene belangstelling te staan, werd het ook buiten de grens van Friesland bekend. En koning Lodewijk droeg den 18den November 1809 zijn minister van eeredienst en binnenlandsche zaken zelfs op een rapport te laten maken „opzigtelijk den persoon en de bekwaamheden van S. J. Rienks..... maker van onderscheidene optische werktuigen, onder anderen van een telescoop tot welks aankoop voor het koninklijk huis zijne majesteit last heeft gegeven”.

Dat weldra ingediende rapport werd het uitgangspunt voor een viertal enthousiast gestelde artikelen, die omtrent het midden van 1810 het licht zagen. Op dat rapport steunde ook de koninklijke kennisgeving aan Rienks, „dat het Ons hoogstaangenaam zal zijn en Wij het, als strekkende tot luister van dit rijk zouden beschouwen, dat hij aan zijne kunst..... nog meerdere uitgebreidheid wilde geven en provisioneel ter onzer dispositie beproefde een telescoop te vervaardigen met een spiegel van twee voeten middellijn, zullende wij gaarne de kosten van..... materialen dragen, en bovendien ook den kunstenaar blijken van Ons genoeg geven. Dezelve zal wijders worden uitgenodigd om aan iemand te zijner verkiezing, nog jong zijnde, grondig onderwijs te geven in zijne kunst van het glazen slijpen en het samenstellen van telescopen, waaromtrent Ons, in tijd en wijle, zodanige voordragt als tot bevordering van Ons oogmerk noodig kan zijn, door den minister van binnenlandsche zaken zal worden gedaan.”

De toen volgende staatkundige veranderingen: de troonsafstand van koning Lodewijk in 1810 en de val van keizer Napoleon in 1813, verhinderden de uitvoering dezer voornemens. Als na den slag bij Waterloo in 1815 Europa echter tot rust komt, dan vestigt een jaar later de Friesche staatsraad J. S. G. Juckema van Burmania baron Rençers de aandacht van den directeur-generaal der kunsten en wetenschappen op de „zoo buitengewone vernuften” in het afgelegde noorden van Friesland. En op een audiëntie in het najaar van 1816 vroeg de president-curator van het Friesche athenaeum te Franeker, A. G. Camper, de bijzondere belangstelling van koning Willem I voor deze autodidacten. Blijkens een daarop gevolgde schriftelijke voordracht van den 10den Januari 1817 werd den koning de overweging aanbevolen om „de beide instrumentmakers een teleskoop te laten maken van de grootste afmetingen die zij in staat waren te leveren en hen reeds nu, als erkenning van hun verdiensten en ter verdere aanmoediging te benoemen tot broeders in de orde van de Nederlandsche leeuw.” De aan deze broederschap verbonden jaarlijksche toelage van f 200.— zou dan eene vergoeding kunnen zijn voor „hunne voorbeeldelooze onbaatzuchtigheid.... welke hun heeft wederhouden immer iets voor geld te maken of te verkopen. Geld en roem hebben zij nimmer bedoeld, alleenig de beoefening der sterrekunde en het genoeg ontleend uit de bewondering der grootheid van de schepping.” Ruim twee maanden later volgden „tekeningen en beschrijving van den reuzen-telescoop”, en nadat een commissie uit de eerste klasse van het Koninklijk Nederlandsch instituut de ge-

vraagde „consideratiën en advis” in een lijvig stuk van 23 Juni 1817 had gegeven, teekende koning Willem I den 20sten Augustus d.a.v. het besluit om Roelofs en Rienks den bouw van twee 20-voets telescopen, één voor de Leidsche en één voor de Utrechtsche sterrewacht op te dragen. Voorloopig werd daartoe een bedrag van 10.000 gulden beschikbaar gesteld, dat in overleg met en onder toezicht eener commissie uit het reeds genoemde instituut verwerkt zou worden. Op voorstel der bewerkers werden het 13 voets (= 4.03 m.) kijkers, omdat in geen der sterrewachten plaats voor grooter toestellen te vinden was.

Te Berlikum werd een huis gekocht en als werkplaats ingericht en daar kwam in den zomer van 1821 de voor Leiden bestemde kijker gereed, die echter eerst twee jaar later opgesteld kon worden, omdat toch nog uitbouw der sterrewacht noodig bleek. De instituutcommissie was in gebreke gebleven het werk regelmatig te controleeren, en ook nu nog was herhaalde aandrang der regeering noodig, om de wetenschappelijke waarde van den kijker te bepalen. Dat onderzoek door vier commissarissen leidde in April 1828 tot de mededeeling aan den minister, dat het instrument als zoodanig vrijwel onbruikbaar was. In Mei 1846 werd de telescoop, die meer dan 15000 gulden had gekost, voor afbraak verkocht en bracht f 392.70 op.

* * *

Bijna 4 jaar na de Leidsche, omstreeks nieuwjaar 1825, was ook de aan Utrecht toegedachte telescoop gereed gekomen. Deze kijker bleek eveneens te groot te zijn voor de beschikbare ruimte in de Utrechtsche sterrewacht, welke in en op den Smeetoren ingericht was. Gelukkig was er echter een landelijke tentoonstelling op komst, en de minister meende, dat een plaatsing daar „een allergunstigste gelegenheid zou zijn om een zoo zeldzaam stuk onder veler oog te brengen en alzoo niet alleen een groot deel der natie, maar ook verscheiden vreemdelingen, te doen oordeelen over inlandsche kunstvlucht.” In Juli 1825 stond het instrument te Haarlem opgesteld en het stond er nog, toen veertien jaar later, in 1839, de schijnbaar vergeten kijker door Kaiser, den observator-directeur der Leidsche sterrewacht werd beproefd en „op het hout en koper na, waardeloos” verklaard. Blijkbaar ten einde raad, is het een jaar later naar Utrecht gezonden, waar het geleidelijk, op z'n laatst in 1849, gesloopt moet zijn. „In de 24 jaren van zijn bestaan heeft niemand er een blik door op de sterrenhemel geworpen. R.I.P.”

Steunende op de aan tot nu toe vrijwel onbekend gebleven documenten ontleende gegevens, heeft de oud-observator van de sterrewacht der Utrechtsche universiteit, dr. J. van der Bilt, den gang van zaken bij den aanmaak der kijkers omstandig en wetenschappelijk beschreven⁴). Het bleef echter een prettig leesbaar en voor niet-astronomen verstaanbaar boek over een ook voor Utrecht wetenswaardig voorval in de bestuurs- en geleerdenwereld, dat in den meestal als voorbeeld gestelden goeden ouden tijd wel wat vreemd aandoet, naar tegenwoordige begrippen bijna onmogelijk schijnt. E.

1) Een jaarbeurs te Utrecht (en) te Amsterdam, voor ruim honderd jaar. Met afbn. In: De Jaarbeurs I —1918, nr. 4, blz. 14—24, en nr. 7, blz. 1—10.

2) J. van der Bilt, Over de kleine kijkers en de mikroskopen van S. J. Rienks. In: Hemel en dampkring. L —1952, blz. 181—191.

3) Dezelfde, Arjen Roelofs, sterrekundige (1754—1828). Alsvoren, wetenschappelijke bijlage, 1951, nr. 3, blz. 1—23.

4) Dezelfde, De grote spiegelkijkers van Roelofs en Rienks. Een episode uit de geschiedenis der Leidse en Utrechtse sterrewachten (1821—1846). Leiden, 1951. (XII en 184 blzn. met portrn., pltn. en fign.) 8:

DE TRANEN EVEN OPBERGEN!

In de dertig jaren van haar bestaan heeft de vereniging „Oud-Utrecht” haar leden vele malen attent gemaakt op het verval en de verdwijning van oud stadsschoon.

Meestal waren het maar kleine dingen. Een huisje hier, een gevelsteen daar, een poortje, een schilderachtige steeg, een aardige doorkijk. De tijd van de grote opruimingen (wallen, poorten, torens, kerken, molens) ligt gelukkig al een eeuw achter ons. Maar wie de moeite neemt om van al het „kleingood”, dat in de laatste dertig jaar verdween, een lijst aan te leggen, komt toch tot een droevig lange reeks van verdwenen monumentjes.

Wij kunnen daarover treuren en dat hebben we ook gedaan! Het ellendige is, dat de lijst van het verdwenen „klein historisch stadsschoon” steeds weer wordt aangevuld. Het zijn telkens dingen van geringe waarde, maar ze geven nochtans aan de stad iets eigens. Vandaag is het de gevelsteen „De drie meelzakken” in een winkel aan de Bemuurde Weerd, morgen zijn het de hekken van de voormalige kazerne aan de Wittevrouwenkade en wie weet wat er overmorgen weer op de nominatie staat.

Dit alles schaadt onze stad en wij kunnen wel blijven treuren.

Maar laten we onze tranen even opbergen! Het wordt toch ook tijd, dat we met dankbaarheid melding maken van wat wèl gespaard bleef en hersteld werd. Want dat is de laatste tijd buitengewoon veel! Er mogen dan venijnige machten aan het werk zijn, die voortdurend pogen Utrecht van zijn karakteristieke kleine „stenen herinneringen” af te helpen, het blijkt ook telkens, dat de liefde voor de oude stad in brede lagen van de bevolking nog brandende is.

Deze liefde uit zich op verschillende manieren. Sommigen geven geld voor het herstel van oude bouwwerken, anderen wijzen hun kinderen of hun vrienden op historische plekjes, wéér anderen spreken en lezen over de stad en haar geschiedenis, nóg anderen verzamelen voorwerpen die op de stedelijke historie betrekking hebben. Diverse mensen doen al deze dingen tegelijk.

De gevolgen van het een en ander blijven niet uit. Al zal de massa nooit warm te maken zijn, er leeft toch in de stad en daarbuiten een kern van mensen, die zich moeite geeft voor het behoud van datgene wat nog herinnert aan het Utrecht van vroeger. Deze kern is gelukkig vele malen groter dan het ledental van „Oud-Utrecht”. Er zijn tal van eenvoudige, vaak oude mensen bij; er zijn heel wat stille minnaars en minnaresses; er horen ook scholieren toe.

Hoe dat komt? Wij menen, dat dit voor een groot deel te danken is aan de publicaties over Utrecht, die in de verschillende dagbladen verschijnen. Het is hier wel de plaats om met waardering te vermelden de naam van de heren W. van de Pas en J. H. E. Reeskamp, die respectievelijk in het Utrechts Katholiek Dagblad en in het Nieuw Utrechts Dagblad de traditie van een figuur als C. W. Wagenaar voortzetten en die daarin schier wekelijks artikelen over de historie van Utrecht en omgeving schrijven.

Minder vaak verschijnen ook in het Utrechtsch Nieuwsblad en Trouw dergelijke bijdragen. Hier zijn het resp. de heren drs J. A. F. Janzen en J. E. Looyen, die op dit gebied hun sporen hebben verdiend. Daarnaast kunnen we de namen noemen van dr P. H. Ritter jr., C. A. Schilp, onze oud-redacteur J. van Staveren, W. A. Pohl, I. Agasi en K. H. M. van den Berg — om een greep te doen — welke in tal van dagbladen en andere periodieken schreven en schrijven over de geschiedenis en de monumenten van Utrecht.

Ook willen we attenderen op de onbekende schrijvers in personeelsorganen en dergelijke uitgaven, in „Nieuws- en Advertentiebladen” en in verenigingsorganen. Ook daarin treffen we meermalen artikeltjes aan over de stedelijke historie.

Natuurlijk zijn lang niet alle bijdragen even waardevol. Meermalen worden platgetreden paadjes bewandeld en schrijft men maar na wat al ontelbare malen is beweerd, zonder een poging te ondernemen de feiten eens te controleren en zelfstandig onderzoek te doen.

Dit neemt echter niet weg, dat door de talrijke publicaties een vrij grote

kring van stadsbewoners wordt bereikt. Menige lezer komt er door zo'n artikelte toe om eens nader op allerlei zaken in te gaan. Dit verklaart de belangstelling, die in de verschillende bibliotheken bestaat voor boeken over Utrecht. Vooral onze openbare leeszaal is op dit terrein goed gesorteerd, al laat de rangschikking helaas te wensen over.

Nogmaals: wij moeten zuinig zijn met onze tranen, als we zien in hoe ruime kring interesse voor de oude stad wordt getoond en hoeveel er, niettegenstaande het voortdurend verdwijnen van kleine objecten, in stand wordt gehouden en hersteld.

Soms komt uit het kwade het goede voort. Op de Vleutenseweg zijn alle bomen gekapt, wat het aanzien van deze weinig fraaie weg voor vele jaren een geweldige schade heeft toegebracht, precies als dat enige jaren geleden in de Biltstraat het geval was.

Maar nu men van de vroegere landelijke weg (die door het dempen van de vaart zijn karakter al verloor) een brede snelverkeersweg heeft gemaakt, valt het op hoe prachtig van hier af het uitzicht op Dom- en Buurtoeren werd. Dit is beslist een winstpunt!

Wij zouden meer kunnen noemen, maar willen besluiten met te vermelden wat de laatste tijd aan verschillende utrechtse kerken is verricht of wat men van plan is te gaan doen.

Janskerk. Na een jarenlange restauratie is het koor met de zijkapellen gereed gekomen en prijkt het geheel in nieuwe schoonheid. Aan de verfraaiing van het interieur wordt gewerkt. De kerkbezoekers hebben een vrij uitzicht op het koor gekregen. De lelijke preekstoel is verwijderd. Inplaats daarvan is de vroegere kansel van de Geertekerk tegen de noordelijke muur opgesteld.

Nicolaïkerk. Het romaanse gedeelte met de torens, dat eveneens vele jaren in restauratie was, is volledig hersteld. De hoofdingang werd in oude staat teruggebracht. Het raam in de westgevel kreeg gebrandschilderd glas.

Buurkerk. De werkzaamheden aan de toren vorderen goed, zodat de schone vormen van dit bouwwerk steeds beter uitkomen en de Domtoren een waardige partner krijgt.

Pieterskerk... Onze oudste kerk behoeft dringend herstel met het oog op de slechte toestand van het dak. De Waalse gemeente beijvert zich zeer om de gelden voor de restauratie bijeen te brengen. Mogelijk kan de vernieuwing van het dak de eerste stappen zijn op weg naar grote restauratie en eerherstel van het koor.

Jacobikerk. De spits staat weer op de toren en wordt nu afgewerkt. Dat dit na drie eeuwen weer mogelijk was, stemt tot grote dankbaarheid. Door het aanbrengen van de spits wint dit stadsgedeelte aanmerkelijk in aanzien. Reeds nu blijkt de nagenoeg gerestaureerde toren een prachtige blikvanger te zijn (o.a. in de Voorstraat).

Catharijnekerk. Kerkdak en dakruiter zijn geheel vernieuwd. De kloostergang van het voormalige Catharijneconvent heeft een restauratie ondergaan. Voorplein van convent en kerk aanmerkelijk verbeterd.

Geertekerk. Er schijnen enige mogelijkheden te bestaan voor het behoud van dit Godshuis en daarmee dus ook voor het herstel der kerk. Al staat hierover nog niets vast, de situatie lijkt minder hopeloos dan een halfjaar geleden.

Oosterkerk. In dit, uit architectonisch oogpunt waardelooze kerkgebouw aan de Maliebaan, bevindt zich een fraai orgel, voorkomende op de monumentenlijst. Dit instrument, dat voorheen in de Minrebroeders- en later in de Munsterkerk te Roermond heeft gestaan, onderging vorig jaar een belangrijke restauratie.

Wie dit alles overziet, moet zich wel verheugen. Natuurlijk zijn wij daarmee niet van het probleem der verdwijning van reeksen kleine dingen af. Die moeten de aandacht houden. In Parijs staan de meeste kerken er ook nog wel. Maar door gebruik van kerkhofgronden, verbreding van straten, verwijdering van lage huisjes en wegneming van honderd en één bouwwerkjes van het tweede of derde plan, zijn die kerken er dikwijls volkomen vervreemd achtergebleven.

Dat moet in ieder geval in Utrecht voorkomen worden.

de J.